

Црна Гора крајем 1851 године

Кратко вријеме од Његошеве смрти (19/31 октобра 1851) до 1/13 јануара 1852 године, када је Данило Петровић признат и проглашен за Његошевог насљедника, важно је за црногорску историју, јер су се у томе периоду јавиле не само разне личности за претенденте на Његошеву столицу и разне политичке групе и партије уз те личности, већ је тада сазрело и мишљење да у Црној Гори треба одвојити свјетовну власт од духовне, пошто је дошло вријеме када те двије власти у једном лицу „слабо стоје и слабо се оправдавају спрема растећем просвештенију“ — како је то дефинитивно формулисала скупштина народних главара 9 марта 1852 године.

То вријеме од непуна два и по мјесеца скоро се и не помиње у разним историским дјелима и расправама, већ се одмах иза Његошеве смрти прелази на владу књаза Данила, ма да је он тек од друге половине мјесеца јула 1852 године стварно почео да влада Црном Гором¹⁾, а само је мало детаљније обрађено у два позната ми историска дјела.²⁾ Душан Вуксан, који је објавио многобројне чланке и огромну архивску грађу за историју Црне Горе, није пропустио ни овај кратки период црногорске историје и прилично се на њему задржао у своме раду о књазу Данилу,³⁾ а објавио је и неколико докумената о тим данима.⁴⁾ Познати руски научник Лавров, који је 1887 године објавио темељну студију о Његошу, узгредно напомиње да је још 1867 године публиковао неки анонимни руски дипломата чланак о борбама партија око Његошевог насљедника, али никако нијесам могао доћи до тога чланка, а стварно не би било никакве практичне користи од позивања на грађу објављену у томе чланку, јер је питање да ли се данас може у свим научним југословенским библиотекама

---

¹⁾ Борђе Поповић: Историја Црне Горе, Београд 1896, 190.

²⁾ Д-р Владан Ђорђевић: Црна Гора и Аустрија 1814—1894 године, Београд 1924, 57—58 и 62—64; Јагош Јовановић: Стварање црногорске државе и развој црногорске националности, Цетиње, 1948, 233—238.

³⁾ Записи VIII (1931), 194—196.

⁴⁾ Записи XX (1938), 177—183 (писмо р. бр. 5 на стр. 181—182 омашком је датирано под 2. I. 1852, а оно је од 2. I. 1853, па га је Вуксан у хитњи погрешно објавио).

наћи иједан примјерак руског часописа у коме је тај чланак штампан.⁵⁾

Борба око избора Његошевог наслједника стварно је про-
дужена и у првој половини 1852 године, јер се решењем да се од-
воји свјетовна власт од духовне постављало питање: да ли ће Да-
нило бити владика, а за књаза да се изабере друго лице, или ће
Данило постати књаз, а за владика да се бира друго погодно лице.
Један дио овога питања био је ријешен 9 марта 1852 г., када је
„потврђен како Књаз“ Данило Петровић, али је питање новoga
владике остало још отворено, јер је тога дана скупштина ријешила
да ће нови владика бити изабран „међу чланове сијатељнога
племена Петровића Његоша, или од осталих најблагороднијих
фамилија црногорских“. Али ја ћу се овом приликом задржати
само на првој етапи ове борбе, која се завршила 1/13 јануара
1852, када су се Сенат и народ обавезали само „да ће вјерни и по-
слушни бити будућему својему Владици“ Данилу Петровићу.
За обраду овога питања употребио сам сву грађу Цетињског ар-
хива и приновљене рукописе Архивског одјељења Државног му-
зеја на Цетињу, које сам, када је то нужно било, допунио пода-
цима из научне литературе. Да би рад био прегледнији подије-
лио сам га на неколика одјељка, а употребљену архивску грађу
сам транскрибовао, у цитираним текстовима исправио очигледне
писарске грешке, празнословљења допунио и нејасне ријечи објас-
нио. Сва преписка овога периода углавном је шиљана на адресу
Пера Томова Петровића, брата Његошевог, а само се у ријетким
случајевима, поред Пера, наведе и име Ђорђија Петровића. Но
сви јасно разликују власт Перову од Ђорђијине, јер се стално
писма из земље адресирају „Господину и Господару Перу Петро-
вићу“; уколико се помене Ђорђе уз Пера, онда за њега само сто-
ји „Господину“, а некада само „Господини и Господару Перу Пе-
тровићу и Ђорђији Петровићу“. Перо је, доиста, и по Његоше-
вом тестаменту имао прече право на Ђорђије, јер у тестаменту
Његош препоручује Перу „да Данила у свачему како својега
сина наставља докле се Данил учини способан народом управ-
љати“, а Перо је то схватио као право наслеђе власти, јер је и
у концепту извјештаја о Његошевој смрти кнезу Александру Ка-
рађорђевићу и у концепту извјештаја за которског поглавара
стајало: „који је мене оставио да управљам по смрти његовој на-
родним дјелима“. Овај дио текста је доиста у оба концепта пре-
вучен црвеном оловком, па иако је могуће да он није ушао у
оригиналне извјештаје, ипак је карактеристично како је Перо
гледао на то питање одмах после Његошеве смрти, тј. 20 окто-
бра 1851 године.

⁵⁾ П. А. Лавровъ: Петръ II Петровичъ Његошъ Владыка Черногор-
скій и его литературная дѣятельность, Москва 1887, стр. 201, нап. 2 (часопис
Русскій архив излазио је у Москви од 1863 године).

Док је архивска грађа за односе Црне Горе са Аустријом и Русијом сва датирана, грађа за питање унутрашњег уређења земље и односе са сусједним турским властима и пограничним турским поданицима сва је, углавном, недатирана, јер су стари црногорски главари и њихови писари врло ријетко датирали своја писма. Тих недатираних докумената има око 40 и сви се чувају у фасцикули за 1851 годину Архивског одјељења Државног музеја на Цетињу. Они су скоро сви настали послје Његошеве смрти и прије Даниловог проглашења за **књаза и господара** Црне Горе и Брда.

Само два од поменутих докумената имају датуме и оба су од 25 новембра (по старом календару) 1851 године. Први документ је умир између Глуходољана и братства Дрешића у Црмници око главе давно убијеног Павића Ковачевића, којег је убио Стијепо Дрешић. Пошто су се пред „Господаром и Сенатом и Врховни(м) суд(ом)“ заклели 10 Глуходољана да је Павића убио Стијепо Дрешић без ичијега наговора, донесено је ово кратко решење: „Пробисмо главу за главу — Стијепу за Павића“, а ко би ову одлуку прекршио „да му траг из наше земље ископамо“. Симон Ковачевић, отац или брат Стијепов, имао је, по овоме умиру, да плати „за харач и путнине“ 40 талијера. Други, пак, датирани документ је умир између Пејовића и Лопичића у Цеклину, а ево оригиналног текста из сентенције због чега су се често братства крвила: „Пресјече син Ника Петрова Пејовић два брва попа Вуксана Лопичића у ограђу, па пође син попа Вуксана Лопичића и посјече два брва Пејовићу у обор. И тако поп Андрија (Пејовић) пође да их нагоди и рече: За оне (брве) попа Вуксана да збора није, зашто су у штету убјене, но да да поп Вуксан за оне што посјече у обор талијера два. И Нико их не кће, но их врати, па пође око попа Вуксана у крађу и Лопичића рани“. Када су парничари изложили ствар, Сенат је ријешило да се Лопичић потпуно ослобођава казне због ране коју је нанио Пејовићу, „зашто учинисмо за свакојега лупежа који се рани али погине да за њега збора није“, а поп Вуксан је глобљен 20 талијера. На крају сентенције се каже: „И који не би ово послуша да буде от суда жестоко кастиган“.

Из разних недатираних докумената такође се види, да је Сенат својски настојао да и послје Његошеве смрти одржи ред у земљи и добре односе са сусједима. Самовољу Црногораца није било лако зауздати ни Његошевим претходницима, ни самоме Његошу, па су иза Његошеве смрти имали доста муке у борби противу те самовоље и чланови Сената и гвардија. То лијепо илуструје једна жалба сердара Филипа Маркишина Ђурашковића и цеклинске гвардије на непокорно братство Шофранце. Пошто је Богдан Оташев посјекао сина Прела Којичина, а син Прелов за освету посјекао Богдана, пошао је сердар Филип са

гвардијом на Ријеку Црнојевића ради суђења. Иако су Шофранци били благовремено позвани да дођу на Ријеку ради суђења, они нијесу хтјели доћи, већ су одговорили сердару да ће се они сами измирити. Ово се, природно, није допало сердару Филипу и гвардији, јер су три дана чекали Шофранце на Ријеци, па су их глобили 20 талијера, пошто није дозвољено „да се бије с ким ко хоће, па да се мири сам, кај они што су прегнули“ — каже у писму сердар Филип. У даљем излагању сердар Филип овако образложавачу Перу Томову и Сенату своју одлуку: „И молимо ве, немо(ј)те чинити да се руга(ј)у с нама Цеклињани, зашто сваки ко се бије сам би се мирио да му може бити, теке да глобу не даје, али би звали друге људе који нијесу у гварди(ј)у да и(х) мире. Сада имамо старјешине ка(о) остала племена по Црној Гори да они мире и глобива(ј)у, а ево испада међу нама ко драго да умири људе када се поб(ј)у, а ми немамо коме (судити?) на-ко Подгоричанима, нити не (нас — Р. Д.) зове нико никуђ, но се бију и мире, а за нас ни хабера, но се с нама руга(ј)у . . .“ Сердар је ово писмо послао на Цетиње по неком Перу Милошеву и чекао је на Ријеци са гвардијом одговор на исто, али се решење Сената није сачувало у Архиву.

Иако није имала у овим данима углед као за вријеме Његошево, гвардија је ипак била корисна за одржавање реда у земљи. То се изрично наглашава у једном писму из Црмнице, које је писао калуђер манастира Брчела, у коме стоји да би се одавно побиле закрвљене куће Иличковића и Ђоновића (Андрија Лазов Иличковић и син Ива Милова Ђоновића) „да није доходила гвардија подгорска и барчеоска међу нама“. Но поред свега тога гвардија признаје да она није у стању да оконча сукоб, јер моли да се за ова два закрвљена човјека пошаљу перјаници са Цетиња, па да се тамо одведу ради суђења. Цуцки сердар Андрија Перовић, познати Његошев пратилац кроз Италију, и Илија Ђуканов, касније прослављени војвода, такође нијесу били у могућности да изврше подјелу планина Лисац и Брестике, па шаљу на Цетиње ради суђења „Трешњевце и Кобиљевце“. Сердар Андрија каже да ће и он ускоро доћи на Цетиње, па пристаје како Сенат ријешити о подјели поменутих планина, а затим додаје у писму Перу Томову ове ријечи: „А ми, Господару, како је нама поко(ј)ни Господар био осудио ми ово нећемо пуштити никако, наоко нам ти отмеш!“ Његош је, као што је познато, био оставио извјесне суме новца и својој сестри, која је била жена сердара Андрије, и своје сестрићу Стевану, сердаровом сину, са чим се нијесу слагали ни Перо ни касније Данило, па сердар Андрија свакако на те новце мисли у овој својој завршној реченици.

Гвардија која је дијелила неку гору између Комана и Загарчана није боље прошла но она са сердаром Ђурашковићем

на Ријеци Црнојевића. Комани су пристали на одлуку гвардије, али Загарчани не само што се са тим решењем нијесу сложили, већ су чак и поломили неке „бјелеге“ (граничне знаке), па су хтјели и да се бију са гвардијом. Гвардија је била немоћна да их савлада, јер је било око 60 Загарчана, па моли за помоћ и савјет од Сената са Цетиња, „е ни (нам — Р. Д.) тамо пута није, а овамо учинити не можемо ништа, па остасмо грдни от Загарчанах“ — кажу у писму Перу Томову. Претпостављајући да Загарчани могу доћи и на Цетиње да се жале на гвардију, гвардија последије завршеног писма додаје ово: „И, забога, ако који Загарчанин дође тамо свежите га, е они нас нагердише“. Изгледа да је ово питање Сенат детаљно проучио, јер у једном недатираном и непотписаном писму изјављује неки стари народни главар да он ништа више не зна о тим границама између Комана и Загарчана, сем оно што је записано у старој сентенцији о тој граници „коју смо чинили с покојнијем Савом Марковијем“ (Његошевим стрицем), а која се и сада налази код Стевана Бегова, у селу Бандићима.

Бивало је и таквих случајева да Сенат неке пресуде гвардије или појединих главара не прихвати, сматрајући да су донесене „по хајтеру“, па су у таквим случајевима шиљани перјаници са Цетиња да поново ствар извиде. Тако се, на примјер, жале Перу Томову Сава Ишале Петрова и поп Машановић што се шаљу перјаници на Горње Улиће (село у Цеклину) да поново испитују свађу између Петра Синанова и Шута Мишкова, „који су се полазили хотецима“ (тј. **потукли су се** — Р. Д.), када су они ту ствар већ пресудили. Љути и увријеђени што Сенат није пристао на њихову пресуду, Сава и поп Машановић овако завршавају своје писмо Перу Томову: „Но када не можемо толико погодити, а ти шиљи те перјанике, па судите!“

Од сенатора Стевана Перкова (Вукотића) Сенат је тражио да настоји како би Марковљани (предио у Озринићима, Чеву) повратили неку заплијењену стоку сусједним турским поданицима, због чега су и перјаници послати на Чеву. Стеван Перков извјештава да је догнато „двадесет пленова“, па су пошли Марковљани чак и за нове „пљенове“, пошто „сада ми чусмо е сте вјеру предали“ (издали, прекинули — Р. Д.), те је у чету „отиша ко може носити струку свак“. Он признаје да је залуду свима говорио да сада не иду у чете, па писмо завршава овим ријечима: „Више вјере није приђе него објавите наизново с ким ће се держат вјера, с ким ли неће, коме ли ће се вертат, али коме неће.“ Стеван поново јавља о овоме питању једним интересантним писмом, које овако почиње: „Од мене несретњега Стевана по(д) старост, који би намасмо почивала нигда од овијег несретњијег људи, који би да могу и мене и вама овако узимали да смију и који све ово чине за инад наш . . .“ У наставку свога писма Стеван се жали како Марковљани и други племенци „ижнаоде и лажу“

да је вјера погажена по одлуци Сената, па је залуду био успио да се врати отета стока херцеговачкој сиротињи, јер „наљезе у ту планину војска — казаће ви ти перјаници што су од те јадне сиротиње учинили —, па им узеше опет то . . .“ Он тврди да му је „жалије од свакога ову јадну сиротињу по Ерцеговини“ и да је што могао би јој помогао, па моли Пера, Ђорђију и Сенат да настоје како би били кажњени они који за инад муте земљу и чине „ово зло и грдило наше“. Стари сенатор Стеван Перков био је ових дана не само добро стар, већ и болестан, јер своје писмо завршава овим ријечима: „А ја биг тамо доша да могу пријећ, но сам нешто рђава живота.“

Ма да су били у турској територији, погранични православни становници су се у нужди обраћали својим пријатељима у Црној Гори или црногорским властима. Важно је у томе погледу једно писмо попа Саве Булајића, са Грахова, Перу Томову. То је био сигурно шурак (женин брат) Пера Томова, који препоручује Перу неке жене из Гацка и каже: „Ето тамо тије жена из Гацка — то су наши најближи рођаци —, па им је оћерао Бакоч говеди четверо. А зову се Тодоровићи, па криви Бакоч тогај нашега брата да му је нешто крив за некакве паре, а он доћи не смије от Турака, него ето тије жена које оће да се закуну на светога Петра да му ништа није крив кнез Пејо Тодоровић и слободно подајте клетву женама: оне ће се заклет да он ништа није крив, него оће Бакоч да изједе четверо говеда“. Овај докуменат сам намјерно дословно навео, јер он служи као важна допуна излагању д-ра Јевта Дедијера, који у своме дјелу о Херцеговини описује село Добрељи у Гатачком Пољу и пише: „Тодоровићи потичу од Тодора Булајића с Грахова, који је прије пет кољена дошао у Огризовића у најам, оженио се његовом кћери и остао овдје. . .“¹⁾ Из писма попа Саве Булајића такође видимо да за оне жене Тодоровића из Гацка каже да су то „наши најближи рођаци“, а за кнеза Пеја Тодоровића вели: „тогај нашега брата“.

Као свуда у пограничним крајевима, тако су и Цеклињани на терену око Скадарскога Језера постепено потискивали Турке са сусједних земаља, а Турци су им се опет светили нападајући и на њихове ораче и на пастире. Таква је борба била дуга, али попуштањем турске власти и силе у XIX вијеку Цеклињани су временом посјели добар дио турске земље око Скадарског Језера. Да ли су Цеклињани тако отету земљу сматрали као неку заједничку својину, није могуће документима утврдити, али је за то питање важно једно писмо Стефана Маркишина Јовићевића и Мрђена Савићева (Јанковића) и осталих Цеклињана Перу Томову. Они јављају да је Крцун Јошов Јанковић купио једну баштину у Иване Машанове, па иако Цеклињани добро знаду да

¹⁾ „Српски етнографски зборник“ књ. XII, Београд 1909, стр. 191.

је Крцун „то по здравини купио“, ипак моле да се та куповина не одобри, јер „има такве земље много што су потирили Црногорци Турцима“, па „ћете имат ви таквије давија доста за сву годину да раскидате, ако то њему допуштите“.

Из писма Ника Пророковића, сина капетана Лаза Пророковића, Његошевог и Перовог ујака, које је стварно приватног карактера, може се закључити да је Перо давао веће суме новца на зајам. Да ли је Нику Пророковићу дао 100 талијера од оних 50.000 фиорина које му је оставио Његош и одредио да их „раздава народу и купи од народа на онај лаки начин како сам ја уредио“, не може се поуздано рећи, али би се то дало закључити по томе, што Нико каже да их је „био скупио јесенас“, тј. када се купи љетина и када сељак најбоље стоји, па је хтио да их доносе Перу, али му је он рекао: „Нека стоје да се помож(еш) ш њима.“ Перо је, међутим, Никовој мајци рекао да му се донесу поменутих 100 талијера, па се сада Нико правда да их је дао другима на зајам и моли да га опет причека до јесени, када ће му их вратити. Пошто је тих дана био умро Ников отац, он своје писмо Перу овако завршава: „И ти знаш да ми на ови свијет немамо никога но Бога и вас, но да смо ти препоручени на тешки аманат божи за сваку работу . . .“

На завршетку овога одјељка о унутрашњем уређењу земље и с њим везаним односима с пограничним турским поданицима изнијећу неколика документа о бракоразводним парницама, које није вршила црква по канонским прописима, већ државна власт. То су изискивале специјалне прилике у Црној Гори због вјековне борбе за слободу. То је вршио и књаз Данило као свјетовни владалац, па и без законских и без црквених прописа, само када је то интерес земље захтијевао. Тако је, на примјер, крајем децембра 1852 године, када је многобројна турска војска напала Црну Гору са свих страна, књаз Данило послао неким црногорским племенима и ово кратко наређење: „Теке примите ово моје писмо, да имате барјак узет ко ви га носи и под њим скупит своје племе, пак отолен за мнома ајте у Комане и **наредите сваки својој жени, која му неће донијети тајин за њим, да неће бит већ његова жена . . .**“¹⁾ Да би се документи које ћу навести правилно схватили, треба потсјетити и на познати факат, да су се и у другој половини прошлога вијека каткада раздвајали муж и жена у Црној Гори не само када нијесу имали дјеце, већ и када се нијесу слагали, обичним — прекидањем гатњика или паса.²⁾ Таква пракса чинила је да се и у периоду о ко-

¹⁾ Д. Вуксан: Браниоци манастира Острога 1852/53 године (Записи XIV, 132); курзив је мој. Упор. случај из 1875 у Записима XVI, 188—189.

²⁾ Вук Врчевић: Разни чланци, Дубровник 1891, 22 и 27; Вук Врчевић: Огранци за историју Црне Горе, Цетиње 1950, 53 (овај податак је погрешно протумачен у Летопису Матице српске за април 1851, стр. 333, напомена).

ме је ријеч у овоме чланку пиперски главари (капетан Вуле, Ниша Дмитров и Вуле Павићев) жале Перу Томову на Радећане што се буне противу Радована Николина, који се поново оженио „от невоље средо(в)јечном женом“, а прва му је жена била с Радеће и она је Радовану „маханисала“, па је Сенат одобрио њихову раставу брака и Радсван јој је „подмирио сваку пару“. Пиперски главари мисле да Сенат није требао одобрити први развод брака Радованова само због тога што му је жена „маханисала“, јер на крају свога писма Перу кажу: „А нама се и за парво од те жене криво чини, но ве молимо немо(ј)те злијема луђима влас(т) пуштиват“. Радећани су се доиста жалили Перу на Радована Николина и њихова карактеристична жалба гласи: „Господару Перо, поздрављајемо Вас и божи смо и ваши и ради смо чути за ваше здравље. И тако ви пишемо како дооди Радован Николин с (с)во(ј)ом женом законитом, а нашом одивом, пре(д) судом да се ш њом распушти и он рече вама, суду, да не може са женом већ биват никад и ви га вјеровасте. Али кад дође дома узе другу (и) вјенчеве сломе. Нама је таква нелијепа ствар, али у вашу, Господару, државу много би испадало мончади и људи који су на по вијека да бирају боље жене и да даду по четири цекина. Али за то гледате како узоћете, Вар(х)овни суду, и шиљемо ви ово двоје мончади да ви све по истини кажу и за то и за друго. Не вјерујте свакога од наше стране, али није сватко једнак за вјеровање...“

Није на одмет навести још једну жалбу из које се види да Перо, односно Сенат, одлучује о разводу брака. То је писмо морачки главара у коме је ријеч о некој отмици, бар по њиховом излагању, јер се морачким главарима „јемчио“ поп Мићо, а они се јемче Перу Томову, да „та жена није силом прошена ни вјенчана, а јест Господару, зграбљена“. Због те жене долазили су на Цетиње синови поменутога попа Мића с неким Трипком Милутиновијем „и ти жену Поповићу дале“, кажу морачки главари Перу, али „по томе жену он (ваљда **Трипко Милутинов** — Р. Д.) Поповићу не даде“. Због овога спора долазили су на Цетиње и ровачки главари и изложили ствар Перу и Сенату, а када је раније долазио сам Трипко без главара и без попа „што ти је кажива то је све лага“. Када је ова жена одведена, био је присутан и поменути Трипко (који је могао бити отац или брат те жене — Р. Д.) и још 6 Горњоровчана и сви су је дали, „а ти знаш, Господару, Међуречани њима отети не могу на рамоту“. На Цетињу је било ријешено „да да Трипко срамоте талијера дес(е)т“, али морачки главари нијесу задовољни са том одлуком и своје писмо овако завршавају : „Ми то кабулит (**одобрити** — Р. Д.) не можемо, но да му да жену или педесет талијера, кај што је свѣћ по твој(ој) држави, (пошто?) би се могло зло догодит међу њима.“

За питање о унутрашњем уређењу земље и реду и сигурности у Црној Гори везано је и једно писмо кнеза Алексан-

дра Карађорђевића од 28 октобра (9 новембра). Кнез Александар, између осталог, пише Перу Томову и ово: „Два Србина из Хаса, код предјела васојевићког, дошли су ми ово дана с жалбама и јадиковањима противу Васојевића црногорски(х). Они чудеса противу тиј људиј приповедају. Кажу да им они никако не даду мира, да иј сваки час напаствују, глобе, убијају, жене им отимају и небројено число други(х) им зала чине...“ Делегати из Хаса су кнезу Александру изјавили чак и то, да ће „натерани бити на ту несрећну крајност да се сви листом изтурче“, ако иза овога посредовања кнеза Александра не добију са Цетиња „милост и заштиту“. Кнез Александар намјерно наглашава да је у овоме случају само добронамјерни посредник, јер су му делегати из Хаса саопштили да им је од црногорских Васојевића немогуће доћи на Цетиње ради жалбе, па су и у Београд дошли „с највећим крадом од Васојевића, јер кад би се то њиово путовање дознало, они би га не мање но главом платили.“ При крају свога писма кнез Александар каже: „Ја сам им дао тврду надежду, да ћете Ви молбу њиову к Вашем добром и патриотическом срцу примити и, ако је помоћ и спасеније њи(х)ово у Вашим рукама, да иј заиста нећете у садашњој невољи оставити; шта више да ћете Ви радо гледати влијанијем (утицајем — Р. Д.) Вашим да и овостранске Васојевиће, који нису под Црном Гором, посовјетујете да се боље и човјечније спрема браће Хашана обходе...“¹⁾

Сачуван је још један важан докуменат о овим делегатима из Васојевића. То је писмо Илије Јовановића, ондашњег учитеља у селу Јагњилу, Лепенички срез (Србија). Јовановићево писмо је од 29 октобра (10 новембра). У првој половини Јовановићевог писма има доста патриотских фраза, али има и тачних констатација, јер и Јовановић лично зна да је Црна Гора „прибјежиште и тихо пристаниште (за оне) који се од злог вје-

¹⁾ О Васојевићима у црногорској граници и Васојевићима у турској граници видјети Српски етнографски зборник књ. V (1903) и књ. VI (1905). Ту се наводе и ови подаци: „Асом се назива цела беранска нахија..., а Срби који су ту доцније додизали Ашани. Каткад се Ашанима зову само ранији становници Аса, за разлику од доцнијих Васојевића... Дешавало се да кад Васојевић види у Ашанина лепу девојку, он би, место да је тражи, само испалио из пушке пред њеном кућом, и Ашанин ју је, хтео не хтео, морао дати. Бивало је случајева да Васојевић узме Ашанину и жену и овај није ништа смео предузимати. А већ за коње, волове, ништа није било простије него их Ашанину отети... Ова насиља над Србљацима трајала су готово све до половине XIX века, ма да су и из раније почела попуштати, а од 1853—58 сасвим су укинута, кад је Васојевичка Нахија до Крша Фемића потпала под Црну Гору, те је Кнез Данило дао неограничену власт седморици капетана, од којих су петорица били Васојевићи, а двојица Србљаци, те су они мушкетерањем и разним казнама укинули свако насиље над Србљацима“ (Српски етнографски зборник књ. VI, стр. 701 и 703, напомене: Србљацима зову све насељенике који станују у Васојевићима а нијесу Васојевићи, било старосједиоце или дошљаке, те су дуго времена не само презирани од правих Васојевића, већ и злостављани).

тра и буре спасавају и спасти могу само ту“, пошто је, како сам у писму наводи, долазио 1849 године на Цетиње са Његошевим и Перовим сестрићем Стеваном Перовићем Цуцом и са Пером Пејовићем. Јовановић даље моли Пера да у Васојевићима утиша „внутрени раздор и неслогу“, јер „нема весела никако у Васојевиће које Бог и Ваша свијетла и света десница покрива“. Из даљег Јовановићевог излагања сазнајемо не само имена васојевићких делегата о којима пише кнез Александар Карађорђевић, већ и пут којим су они дошли до кнеза Александра. Изасланици су, наиме, били Јаков Јовановић, из села Дапсића, и Секуле Николић. Јаков је био брат учитеља Илије, код кога су Јаков и Секуле били гости у селу Јагњилу. Када су Јаков и Секуле износили учитељу Илији „како страдају од Турака, али јошт горе између себе“, он их је питао зашто не пођу на Цетиње да се жале, па су му одговорили да то не смију урадити од Љеворечана, а радо би све своје муке доставили „Господару на Цетиње“. Учитељ Илија је тада нашао овај начин да њихова жалба ипак дође до Цетиња: Јакову и Секули дао је писмену препоруку на Његошевог сестрића Стевана Перовића, који је тада био на школовању у Београду, па су Стевановим посредовањем били примљени и код министра Илије Гарашанина и код кнеза Александра Карађорђевића. Приликом повратка из Београда Јаков и Секуле опет су били код учитеља Илије, те је Илија од њих сазнао и за кнежево писмо упућено на Цетиње, јер у своме писму помиње обећање кнеза Александра „да ће Вам писати да би Ваша Свјетлост забранила чинити зло и злом намјером прелазити преко Кома Љеворечанима“. Јовановић моли и то да се са Цетиња запријети калуђерима у Васојевићима и да им се препоручи „да се владају калуђерски а не кесециски“ (разбојнички, пљачкашки — Р. Д.), јер „калуђери мрзе да се онде, што је најпрече и најбоље, школа начини, бојећи се да им се преимућство не одузме и да им не падне тим проклета гордост.“

Његош је за вријеме своје владе стално настојао да утврди погранични мир са скадарским пашом, али му то није успјело. Залуду је он увјеравао скадарског пашу да у њима двојици „једна крв кипи“ и да у вјековној међусобној борби стварно „брат брата бије, брат брата сијече“, скадарски паша га није разумио и до краја Његошевог живота остали су прави непријатељи, јер је Осман паша овако Његошу писао: „Ја сам Турчин, а ти си ђурин (невјерник, јеретик — Р. Д.), па се сложити не можемо“.¹⁾ Међутим, Његош је био нешто срећнији у односу са херцеговачким везиром, ма да ни са те стране никада није било дугога и стварног мира за Црногорце.

¹⁾ Упор. Д. Вуксан: Владика Раде и скадарски везири — „Записи“ XVI, 65 и даље.

Поред свега тога ни скадарски ни херцеговачки везир није су покушали да војнички искористе Његошеву смрт, јер су свакако били увјерени да се не могу надати никаквом сигурном успјеху у таквом потхвату. Напротив, изгледа да су баш у задњим мјесецима 1851 године покушавали да утврде мир с Црном Гором. Због поменутог факта да је архивска грађа о овоме питању недатирана, немогуће је хронолошки изложити ток ових преговора, али се пак однос Црне Горе са сусједним турским управљачима у периоду може дјелимично прегледати.

Једно од тих недатираних писама јесте Мрђена Савићева.¹⁾ Он јавља Перу Томову да је примио и разумио његово писмо и његову усмену поруку, па је скадарском Осман паши усмено послао ту поруку, али је он одговорио да не слуша ни што збори неки Селим, ни што збори Мрђен Савићев, „ного чекам писмо од Пера Петровића и Ђорђије Петровића“ и чим од њих добије писмо, одмах ће послати своје људе из Скадра „да се стану на мјесто где ми пишете“. Своје писмо Мрђен овако завршава: „И ја Мрђен молим Вас, Господару, пишите ову књигу до сутра вече да дође на Додоше, е чекају Турци у кућу ми. Ако ћете, али ако нећете — ви о томе знате“. Има још једно писмо из кога се види интересовање скадарског паше и његових органа о приликама у Црној Гори. Оно може бити из првих дана мјесеца децембра, а упућено је од Алила Ђатова и Селим бега на адресу Марка Божовића (у Лимљанима, Црмница). Алил и Селим моле Марка за хитно обавјештење: када је и одакле дошао „ови нови владика“ (мисли на Данила — Р. Д.), хоће ли да влада „на ону парву заповијед“, коју дужност имају Перо и Ђорђије, је ли промијенио старе капетане, сенаторе и перјанике, ко је постављен за капетана у Бољевићима и у Глухом Долу, „је ли дошо ко (с) владиком“ итд.? Да ли је ово писмо донио на Цетиње сам Божовић, или је оно ухваћено прије но је и дошло у Божовићеве руке, данас није могуће утврдити.

Арслан бег Мушовић, муселим никшићи, такође је радио око пограничног мира са Црном Гором. Он одговара на неко несачувано Перово писмо и каже да ће писати херцеговачком везиру, па ако пристане да пошаље своје људе у Никшић „поради тога састанка“, он ће одмах извијестити Пера када стигну у град, „а мир и слобода да стоји међу ове краје како је и уфаћено“. При крају писма Мушовић моли да се поврате неки волови који су својина једнога Никшићанина, а налазе се у неког Милатовића, па ће и он пронаћи и повратити оно што је црногорско.

Неколика дробњачка главара „и сва сиротиња дробњачка до мостова“ жале се Перу „као своме покровитељу“ на велику

¹⁾ Мрђен Савићев Јанковић био је кнез у Додошима код Жабљака (А. Јовићевић и М. Стругар: Слике из прошлости Цеклина, Загреб 1902. стр. 199 и 201).

неправду што им чине Дубоћани, који их свакодневно „ћерају и бију и на муке ударају“, „а ти си нама, Господару, да вјеру и мир и свакоме ришћанину до Сарајева“. Они даље моле Пера Томова: „... Узми нас под ваш скут . . . , а ми ћемо ти се заклети на крст светога Петра да ћемо ти бити вјерни како остали Црногорци и Брђани; а ови безаконик Смаил-паша иско нам је данака, а ми нијесмо дали ништа“.

Омер паша Латас имао је посла у Херцеговини током 1850 и 1851 године око умиривања устанка и савлађивања босанског феудалног племства, па је у томе периоду, углавном, Црна Гора била мирна од њега. Ипак су се пажљиво пратила погранична кретања турске војске, што се види из два недатирана писма граховског војводе Јакова Даковића Перу и Сенату. Једно писмо шаље по неком Спасоју Ђуровом Огњановићу, којему су Велестовци прољетос отјерали једнога вола, па моли да му се поврати, „ако је могуће“. Даље каже да нема важних новости на граници, сем што се често види покрет турске војске кроз погранична села и не зна куда се спрема, но ако што поуздано сазна, „упут бик ти писао“. Војвода Јаков при крају свога писма каже: „И пиши ми, молим вас, бисмо ли дошли да нам даш који вишек на овоме крају“. Из другог војничког писма види се да је на Цетиње послао свога сина Анта да тамо саопшти „све на уста како је амо и шта збори Ерцеговина“, молећи да му се и писмено јави како ће се владати с Херцеговином, јер „ако не даш какве вјере овоме крају, ово је све ђаво понио“.

Цуцки главари (сердар Андрија Перовић, кнез Драго и Раде Савов) шаљу једно писмо Перу и Ђорђији, које заслужује да се скоро у цјелости наведе, јер се из њега лијепо види како је био слаб сваки погранични „мир“ између црногорских и турских „крајишника“. Пошто су цуцки главари нагласили да је са Цетиња дата вјера „свакоме хришћану у Ерцеговину“, одмах настављају овако: „Нама је војвода река: Да ви запане Турака али пандура побите их и посијеците и главе им у јаму баците, а немојте таћи ниђе у христијанина. И са(д) су пошли ускоци и неколико момчади трешњевачке и ево су ударили на пандуре требинске све друг на друга и од њих су јаде учинили и побили (и)х и пошекли и главе им у јаму турили. И Бога ми, Господару, учинили су поштење што није ниједна чета цуцка има година 30. Саде, Господару, ако је икако могуће да бисте им што даровали — то би свему овоме крају мило било, а свака би чета боље на Турке кидисала . . .“

Друго писмо сердара Андрије и цуцких главара Перу и Ђорђији сличног је садржаја. Они јављају да су ускоци, и поред дате им вјере, одвели коња Илије Ђуканова (касније познатог цуцког војводе), па неће никако да га врате, те су Цуце остали „ш њима на рат“. Илија Ђуканов пошао је са још два друга у

чету и догнали су 30 брџа, које „више не ваљају него коњ Илин“. Цуцки главари пристају да Никшићима врате брџе, ако они врате Илијина коња, па да се умире, „ако ли нећеше, а ми ћемо ш њима стојат на рат“. При крају писма правдају се још једном ако дођу Никшићи да се на њих жалџе, а пошто је писмо завршено, на полеђини је додато ово: „И е(во) нам дођоше двије жене нишићке и ишту станак и ми смо углавили у нећџљу, него не умијемо се стават ни мирит без ваше заповијџди, јербо они кажу и говоре да имају два-три одметника који мира с нама неће. Оћемо ли и ми оставити два-три, па нека се гоне ш њима? И молимо вас пишите ни како ћемо се владати. . .“

Од ових недатираних докумената треба посебно навести писмо Сава Ђурова Јанковића Перу Томову. О Саву Ђурову познато је да је учествовао зајџдно са Кењом Станковим Јанковићем и другим Цеклињанима приликом другог заузимања Жабљака у новембру 1852 годинџе, док се из овога његовог писма види да је он још од Његоша имао налог да припрема терен за улазак Црногораца у Жабљак. Није могуће закључити је ли Његош тим мислио да ће се лакше дочепати острва Врађине и Лесендра, која му је изненада отео скадарски паша 1843 годинџе, али је ипак то важан податак за Његошеву владу, јер се зна да је морао под притиском Русије напустити Жабљак и приликом првог освајања 1835 годинџе. Потребно је навести да је о Саву Ђурову Јанковићу раније било објављено неколико података о којима је ричџ и у поменутом његовом писму. Саво је, наимџе, једном приликом возио у својој лађи по Скадарском Језеру Турчина Зеновића из Жабљака, па их срџте поп Мато Пејовић и убије Зеновића у Јанковићевој лађи, јер је негдје раније у Жабљаку Зеновић био ошамарио попа Пејовића. Јанковић није могао поднијџти ту срамоту „што га уби њему у рукама“, па из осветџе убије поповог рођака Луку Михаилова Пејовића и утече у турски Жабљак, гдје су се били склонили и још неки Јанковићи због крви.¹⁾ Савово писмо много боље објашњава овај случај са Зеновићем и Пејовићем, а из њџга се види и то да је Саво био везан са Зеновићем тако тијесно и ради остварења задатка који му је био Његош повјџрио. Мало допуњено и поправљено Савово писмо гласи: „Пишем ја Саво Ђуров Јанковић како кренух под Жабљак и стојах годину данах. У толико посла за мене Владика и ја дођох на Цетиње и моли мене Владика: Ако ти баста увџст Црногорце у Жабљак! А ја тако рекох њему и потфати(х) му се, јџре не жалим моју главу за твоје поштење! А тако рече мене Владика: Стој ту и немо(ј) много радити, но се теке фата(ј) у поса(о) и гледа(ј) кад ћџш уљџст у град, у који ћџш вакат од годинџе.

¹⁾ А. Јовићевић и М. Стругар: Слике из прошлости Цеклина, Загреб 1902, 224—225, и А. Јовићевић: Ријџчка Нахија у Црној Гори (Српски етнографски зборник XV), Београд 1910, 676.

И узме мене Зеновић за своје чељаде и ја ш њим ударих да тргужем и вођаше он мене у турску земљу на његов (в)рат, а ја њега тако у нашу земљу на мој врат. И посјече га мене Пејовић, а друг је кај рођени брат. Тадер сам ја Владици фалио ће посјеко(х) Пејовића за мојега друга, ма ми се чудит немо(ј)те, јере ме нађе срамота, пак вољах смрт него живот: ни (и)мах образа у турску земљу, ни у вашу земљу и све што имах у Црну Гору похарчи ми суд. А по свему томе посла опет за мене Владика: Ја ћу тебе све опростити што си мене фалио, ако ћеш опет радит око шта смога радиш и по (то)ме — мене Владика много обећа. Али ми не учинисмо ништа, ни ми он даде ништа, напо што ја у Жабљак хљеб изгубих, а овамо не нађох ништа. А по томе мене Владика даде они млин, а ја ш њега сам нешто дава, а нешто и нијесам. А по томе да ми кажете како сам стоја до саде, али како ћу по саде, а ви о томе, Госпо(да)ру, свему знате, напо што ви ја от невоље пишем. . .“

Вјероватно је на ово и на сва слична писма из земље доношено усмено решење, док ће од све преписке с пограничним аустриским властима остајати уредне и датиране копије. Сада ћемо прегледати ту преписку.

20 октобра извијестио је Перо Томов о Његошевој смрти далматинског намјесника барона Мамулу и которског поглавара Павла Решетара. Тек четири дана касније (24 октобра / 5 новембра)¹⁾ Решетар је изјавио саучешће претсједнику Сената и Његошевом брату Перу Томову. Решетар изражава наду да ће црногорска власт настојати да и убудуће „буде садржана добра слога и пријатељство“ међу сусједним аустриским и црногорским поданицима, а он лично настојаће свом силом и строгошћу противу оних аустриским поданика који би изазивали нереде с црногорским поданицима. Которски поглавар није био нарочито обазрив ни према Његошевом брату, ни према Црногорцима уопште, јер истога дана када изјављује саучешће поводом Његошеве смрти пише још један акт Перу Томову и Сенату због неких ситних пограничних крађа. Да су у овом случају били Црногорци криви, некако би му се, можда, и могло опростити, али овдје се баш радило о кривици аустриским поданика са Брајића, који су једноме Црногорцу са Прекорнице (Љуботињ) однијели неке даске. Решетар каже да брајићи главари не признају крађу, али у интересу пограничног мира они су ипак вољни да донесу „од своје кесе шест штица од буковине“ на мјесто са кога су Прекорничанину однесене даске од непознатог лица, а платиће му и 4 фиори-

¹⁾ Акти аустриског поглавара у Котору датирани су по новом календару; ја их ипак наводим у овом чланку прво по старом календару ради јаснијег излагања, ма да се у Архивском одјељењу Државног музеја на Цетињу налазе хронолошки сређени по новом стилу.

на за трошак око тражења кривца, само да поменути Прекорничанин заклетвом потврди да је толику суму потрошио.

Тек 2/14 новембра захвалио је Перо Томов Решетару за изјаву саучешћа и његову жељу да се одрже добри односи између аустријских и црногорских поданика, па наставља: „Што се тиче мене, којег је народ црногорски и брдски припознао сад за својег Господара, ја увјеравам Ваше Високоблагородије да ћу при помоћи Правитељствујушчега сената сва могућа средства употребити да се мир и добро сношеније и унапријед одржи и још боље утврди међу Црногорцима и пограничнима аустријским поданицима и да ћу у сваком случају настојати удовлети, по постојећима у овој земљи законима и обичајима, свијема праведнима аустријске власти требама. А да би се и те унапријед колико је могуће више избјегле дао сам наредбе свуд по Црној Гори с најжешћом пријетњом, да ће жестоко казњен бити сваки онај Црногорац који би се усудио по сада ма и најмању пакост какovu учинити било коме аустријскоме поданику“.

Аустријске власти су скоро сву преписку са Цетињем водиле због разних пограничних сукоба и престапа, а таквих је било скоро свакодневно. Ради илустрације заслужује напоменути, да је управитељ Далматинске владе барон Геталди само неколико дана прије Његошеве смрти послао му опширну жалбу на црногорске пограничне преступе за вријеме Његошевог бављења у иностранству ради лијечења, која има пуних шест страна ситнога текста и у којој су хронолошки све по данима поређани погранични прекршаји од 14 децембра 1850 до закључно 7 августа 1851 године! Није потребно наглашавати како је то убијало осјетљивог и болесног Његоша, који је још 26 фебруара 1837 године писао из Пскова: „Душа моја не трпи безвлашће и ја нећу да будем старјешина безвлашћа. . .“, а ипак је свакодневно то морао подносити и уз то још честе прекоре и од својих сусједа и од својих „покривитеља“ из Петрограда.

Један од тих који су Његошу загорчавали живот својим самовољним поступцима био је и поп Ристо Вукосавовић. Он је са својом браћом убио једног другог свештеника, попа Марка,¹⁾ а то је онда изазвало још неколико убистава, те је поп Ристо пребјегао у Турску Арбанију. Када је хтио да пређе у Паштровиће, Решетар му није дозволио, јер се бојао да га може убити који Црногорац или да он може пореметити погранични мир, па му је наредио да остане у Котору све док одлучи гдје ће стално живјети. Но поп Ристо је изјавио Решетару да би се повратио у Црну Гору са породицом, ако ће му се опростити кривица и ако ћему се повратити имање, па Решетар писмом од 29 октобра / 10 новембра моли Пера Томова да се изађе у сусрет Вукосавовићевој

¹⁾ Презиме је нечитко и изгледа да стоји „Мамић“, али је то несигурно.

молби. У своме одговору од 13/25 новембра Перо детаљно описује Решетару попову кривицу, због које му је Сенат одузео имање и дао га оштећеним лицима, па Вукосавовићу не може дозволити повратак у Црну Гору, јер би и други злочинци онда тражили да се врате у земљу и да им се даду одузета имања. Но Перо је убрзо попустио, јер је на молбу руског конзула Гагића и секретара Руског посланства у Бечу Мерчинског, који су били по налогу своје Владе на Цетињу од 19 до 21 новембра, одобрио повратак у Црну Гору попу Вукосавовићу. То се види из Гагићевог писма Перу Томову од 24 новембра (6 децембра), које је писао у Котору при повратку са Цетиња, а у коме захваљује Перу и сенаторима што су одобрили повратак попу Ристу (Гагић га зове „Вукослављевић“), па он и Мерчински шаљу попу на Цетиње, „увјерени будући и у пуној надежди да ћете га ви тамо како својега сограђанина примити и колико могућно буде утјешити у његовој невољи.“

Због пограничних убистава и пљачкања често је долазило до преписке између Котора и Цетиња. Таква преписка била је многобројна нарочито за вријеме митрополита Петра I, али ње има доста и за вријеме Његошево, па, наравно, и иза Његошеве смрти. О једном пограничном убиству ријеч је у Решетаровом акту од 5/17 новембра, којим Решетар настоји да увјери Сенат на Цетињу како су неосноване приче о томе да братство покојнога Крста Милошева Миковића, Челобрђанина (Паштровићи), мисли убити ради освете некога Црногорца, јер да су хтјели, могли су то и извршити, пошто свакодневно Црногорци пролазе у Будву ради пазара поред кућа Миковића. Између закрвљених братстава требало је склопити „умир“, али Решетар јавља да се не може ништа урадити око „састанка добрије људи“, пошто се старији син погинулог Миковића „находи изванка на туђој земљи“, па се без његовог присуства не може о томе решавати. За решење овог пограничног спора Решетар износи Сенату два предлога: или убицу Јоветића предати которском суду, или да Јоветића казни Црногорски сенат. Тако би се, завршава Решетар, умирили Челобрђани из Паштровића и Подгорани из Црмнице.

Истога дана (5/17 новембра) Решетар пише Сенату и о једном старом умиру између Бајица и Паштровића, склопљеном још 1/13 марта 1851 године. Тај умир је врло карактеристичан и њим су 24 кмета од бајичких и паштровских главара успјели „да развиде, погоде, осуде и помире сваку чегрст, главе, ране, пљевне и сваку разликост што је међу њима“, но како је већ објављен, ја га нећу наводити.¹⁾ По Решетаровом писму, које је одговор на писмо Сената још од 21 марта, излази да су Бајице причали како су Паштровићи били запали пред Будвом да убију сина бајичког сердара (Мила Мартиновића), што Решетар побија њ

¹⁾ Записи XXV (1941), 40—41.

тврди да то Бајице намјерно измишљају како би се ослободили плаћања накнаде за главу Коста Куљаче у духу поменуте сентенције, па моли да се што прије изврши та наплата од Бајица. Ово се питање и даље повлачи, јер се 29 новембра Перо опет жали Решетару како ни Паштровићи неће да плате учињене штете Бајицама. Овај спор морала је ријешити једна мјешовита црногорско-аустријска комисија, јер Решетар пише Перу 19/31 децембра да пристаје на предлог његушког војводе Ива Ракова (Радоњића) о заједничкој сарадњи око измирења Бајица и Паштровића и тражи што прије одговор са Цетиња, како би он одредио своје претставнике за ту мјешовиту комисију.

Отимање и крађа стоке између сусједних пограничних становника била је доста честа појава у ово вријеме. Тако се 6/18 новембра жали Решетар Перу Томову због крађе стоке, која је извршена ноћу између 29 и 30 октобра (10 и 11 новембра). Ту крађу су извршили, по Решетару, Перо Станишин Јоветић и Јово и Мило Крстов Марковићи из Утрга, а стока је била Јова Никова Радонића с Дробника у Паштровићима. Јово Ников благовремено је опазио Јоветића и Марковиће, па их је са својим сељанима потјерао. Иако су Црмничани пуцали на Паштровиће, ови су успјели да ухвате Мила Марковића, којег су предали претури (суду) у Будви. Решетар је сазнао да Црмничани пријете Јову Радонићу зато што је ухватио Мила Марковића и предао га властима у Будви, па моли Сенат да онемогући каква нова погранична убиства. Решетар у истом акту напомиње да често неки непознати Црногорци покушавају да краду стоку Паштровићима, али их власници стоке благовремено примијете, те би требало настојати да се то ускрати.

28 новембра (10 децембра) Перо одговара Решетару на горње писмо и каже да је за ту крађу дознао прије но је примио Решетарово писмо, па је одмах послао перјанике у Црмницу, који су довели на Цетиње Пера Јоветића и Јова Марковића и одмах су затворени, а браћи ухваћеног Мића (Мила) Марковића најстрожије је запријетио да не смију за њега тражити освету. Перо Томов моли Решетара за одобрење да се ухваћени Марковић пусти на слободу, јер је то „јадно, ромо²⁾ и биједно створење“. У своме писму од 6/18 новембра Решетар се жалио Перу и на Брчељане Сава Ђурова и Тома Јокова Томашевиће, који су украли са паше 11 брава Марка Станкова и Марка Ђурова Греговића, па је молио да се украдени брави поврате власницима. Перо и на то одговара Решетару и каже да су Томашевићи звани пред суд на Цетиње и не признају да су украли стоку Греговићима, али им је ипак наређено да морају намирити Греговићима 11 брава. У вези ових нередa и крађа Перо је издао најстрожије наређење

²⁾ ром, хром — лице коме је једна нога краћа.

свима Црмничанима који граниче са Паштровићима, да се уздржавају од свега „што би могло бити на штету аустријских поданика“.

Када је ријеч о овим честим пограничним отимањима стоке и пљачкањима, у којима се није могло водити рачуна бар на турској територији да ли је нешто турско или хришћанско,¹⁾ морају се имати у виду ондашње специјалне прилике у Црној Гори и скоро сталне неродне и тешке године. То се лијепо види из једног детаља који је забиљежио Вук Караџић. Он је, наиме, у јулу 1852 године дошао на Цетиње са новим црногорским књазом Данилом и том приликом књаз је рекао, између осталог, да ће настојати да се са сусједним Турцима буде у миру и да ће онда забранити црногорским четама да упадају на турску територију. „И премда њему против тога нико ништа не рече — наставља Караџић —, али многим, који по граници сједе и највише живе од четовања (т. ј. од арања и од отимања по Турској), није било то нимало мило, и један између њих, за кога ми је књаз казивао да је између првих четника, рече мени: „А да како ћемо ми онда живјети, јер је то наше **и сијање, и орање, и копање и све**.“²⁾

Као што су Црмничани, а дјелимично и Љуботињани, имали и везе и сукобе са Паштровићима и Брајићима, тако су и Његуши, Ђеклићи, Цуце и др. имали честе сукобе са аустријским поданицима из Котора и његове околине. Из Решетаревог писма Перу Томову од 29 новембра / 11 децембра види се да је дуго времена била дужна жена Сава Јовова Мартиновића, из Бајица, которској бабици Јовани Славуљевић 120 фиорина „од накнаде за лупештину учињену бабици“, па Решетар моли да се тај дуг већ једном исплати, а за новац иде на Цетиње лично бабичин брат, који је донио и Решетарово писмо. Перо одговара Решетару 10 (22) децембра и признаје да је рок за исплату овога дуга „био мратинске покладе“, па је одмах приморао Сава Јовова да дуг плати и шаље новац у Котор по Ђуру Барову Мартиновићу. Перо истовремено моли Решетара за дјејство да дужници из Боке плате дуг Ђуру Барову, јер им је већ прошао рок. Перо не би досађивао Решетару за Ђурове дугове, „него ми није могуће од дуговах Ђура Барова што је дужан Црногорцима и у Турској да не продајем његова добра и подмирујем његове дугове“. 12/24 децембра Решетар је потврдио Сенату пријем 120 фиорина за бабицу Славуљевић, а за дуг Ђура Барова ускоро ће наредити што треба, јер „није ми сада згодно о том послу икога приспоровати поради благијех дана у којима улазимо, али кад ови прођу бринути се оћу доиста за један добар успјех“.

¹⁾ „Записи“ XXII, 167 и 323.

²⁾ Исто, 166 (курзив је мој — Р. Д.).

Бајице (из предграђа Цетиња), као и сва погранична црногорска племена, имале су честе трговачке везе са аустриским поданицима. Још почетком Његошеве владе забиљежио је Вук Караџић да се скоро сва црногорска трговина састоји у риби, сувом овчјем и козјем месу („кастрадина“), стоци и сиру, али Црногорци на которски пазар три пута недјељно доносе и друге своје производе: вуну, разне коже, дрва, сланину, маст, лој, мед, восак, јаја, млијеко, кромпир итд.¹⁾ Од оваквих трговачких веза остајало је доста дугова и код Црногораца и код Бокеља. Наплата тих дугова често се мјесецима тражила, а било је више случајева да се не наплати ни за неколико година. Из писма Пера Томова Решетару од 10 (22) децембра види се, да је Драго Ђуковић из Рисна требао још 30 октобра да исплати Јоку Савову и Нику Вукову (Мартиновићима) из Бајица 11 талијера и 20 хелера, па је Перо послао Јока и Ника у Котор и писмено замолио Решетара за наређење да им се дуг плати. Два дана касније (12/24 децембра) Перо шаље Решетару два писма сличне садржине. Једним моли да се наплати од Божа Ципуловића из Лепетана 8 талијера и 20 хелера за Лаза Божовића с Његуша, јер му је тај новац дужан „од терговине“ има **осам година**, а другим моли за наплату дуга од 5 талијера од Ђура Бошкова Бекуна из Брајића за Илију Лазова Радомана с Љуботиња.

Било је Црногораца који су понешто увозили и из даљих земаља, а не само са аустриске територије. Тако су Мило Ђуров Краљ и Саво Марков Гажевић негдје крајем мјесеца октобра дошли бродом из Цариграда, па им је аустриска царинарница на улазу у Боку Которску (на Росе) задржала неку робу док на њу плате потребну царину. Мило и Саво жалили су се Перу и Сенату да им се тражи велика царина, јер Мило треба да плати 5 фиорина дације за 22 лакта „робе за одежде“, а Саво 3 фиорина за 34 лакта постава (платна). Пошто роба која иде из Турске у Црну Гору преко Аустрије подлеже малој дацији, Перо моли Решетара да се Милу и Саву врати задржана роба и да се они двојица ослободе плаћања „сваке друге дације, кромје (осим — Р. Д.) оне која се плаћа на робу за транзит“.

Из периода који је обрађен у овом чланку сачувано је једно писмо неке Јоке Вуковић из Котора, из кога се види да она није много вјеровала у „административну“ способност црногорских свештеника. Она 29 новембра моли Пера Томова, „управитеља Црне Горе и Брда“, за свједочанство да је „била по закону нашем (тј. по прописима православне вјере — Р. Д.) с Вуковићем вјенчана“ и ко јој је био кум, пошто се вјенчала „горе“, тј. на Цетињу. Јоке тражи увјерење од надлежног јој попа Јока, па затим додаје дословно ово: „... а ако не би знао он учинити, ја ћу

¹⁾ Вук Караџић: Црна Гора и Бока Которска, Београд 1922,68

замолити кога овамо да ми сачини, а он нека подпише и препише својом руком“!

Познато је да су Цетиње посјећивали многи странци за вријеме Његошево. Једна таква посјета била је и скоро два мјесеца поклије Његошеве смрти. Да ли је она имала какав политички карактер, није ми могуће рећи, јер се у архивској грађи коју сам искористио за овај рад о томе налази очувано само Решетарово писмо Перу Томову од 16/28 децембра. Тим писмом Решетар извјештава Пера да Д-р Трогер, љекар, надхерцега Фердинанда Максимилијана, и главни капелан фрегате „Новара“ желе видјети Црну Гору и већ су пошли за Цетиње, гдје ће се задржати „коју уру“, па именоване препоручује ради пријема и потребне им помоћи.

Преписка између аустриског окружног поглавара (администратора) у Котору и Црногорског сената, односно Пера Томова, води се и даље скоро свакодневно због разних ситних, а каткада и важнијих пограничних сукоба. Тако је 18/30 децембра Решетар извјестио Пера Томова да је скоро извршен преглед аустриско-црногорске границе и утврђено је да је Ђуро Петров Гаврилов (sic!) с Липовца (Цуце) саградио прије неку годину једну кућицу на Горњем Пиштету у аустриској граници. Познато му је да је и покојни владика (Његош) шиљао два перјаника да разруше ту кућицу, али то ипак још није урађено, па моли да „она кућа буде дигнута са земље австријске“, јер ће се само тада „уклонити немиле борбе“ које се могу догодити између „сељана од Леденица австријске земље и онизијех из Липовца у Црну Гору“.

Један погранични сукоб између Брајића и Црмничана одиграо се још за вријеме Његошевог живота (5/17 октобра), па Решетар 12/24 октобра јавља о томе Његошу. Из тога Решетаровог акта лијепо се види како су се често ситни погранични сукоби развијали у праве борбе, јер када је на аустриској територији био рањен Оташ Јовов Дабчевић из Брајића од црногорских чобана из Опточиха одмах су се и Брајићи и Опточихи дигли на оружје и око 2 сата вођена је борба између Брајића и око 100 Црногораца из Опточиха. Наравно да је било рањених са обадвије стране, а Оташ је убрзо умро од добијене ране, те Решетар моли да се црногорски учесници у борби строго казне и да Његош запријети Опточихима да не ремете мир на граници, а то ће исто урадити Решетар са Брајићима. На ово Решетарово писмо одговорио је Перо Томов тек 19 (31) децембра и он каже да му је о поменутом сукобу из испита Подгорана (Опточихи су насеље у Подгору) познато ово: 5 октобра дошли су са својом стоком у гору Подгорана („Пркочева Главица“?) Брајићи: Хоташ Јовов Дабчевић, Богдан Белов Иванчевић и Стијепо Вуков Иванчевић. Ту су били подгорски чобани Гаро Драгов Вујачић и Илија

Ђуров¹⁾ и када су видјели брајићке чобане у црногорској граници, молили су их да се врате из племенске горе. Брајићи то нијесу хтјели урадити, већ одговоре: „...ако им баста нека их они из границе врну и исћерају... и изметну двије пушке преко стоке подгорске, а на које и подгорски чобани избаце двије пушке преко стоке њиове“. Ни иза овога нијесу се хтјели повући брајићи чобани, са црногорске територије, већ су почели пуцати на подгорске чобане. Ови се склонили за један камен и почну гађати брајићке чобане, те, „по несрећи“, Гаро Вујачић погоди Хоташа Дабчевића, иза чега два Дабчевићева друга пођу страном и смртно ране Пера (Станкова?) Вујачића, који се налазио код своје куће и о свему овоме није ништа знао. Чувши Брајићи да је Хоташ погинуо, пођу у потјеру за Гаром Вујачићем, који је успио да им утече и да се сакрије. Брајићи се затим разљуће и ударе на кућу Ива Филипова Вујачића. Иво је био потпуно изненађен овим нападом, али се почне из куће бранити од Брајића, те Подгорани дотрче Иву у помоћ чим чују пушке око његове куће. Послије дуже борбе, у којој су рањени Вукале Шутов Мартиновић (из Брајића) и Ђуро Маркишин Вујачић (из Подгора), Подгорани замоле Брајиће „да им даду вјеру и да иду дома, која им буде и одобрена од Брајића пред саму ноћ и бој се сврши“. Подгорани се сада жале да Брајићи настоје да опет кога од њих убију, па Пери моли Решетара да изда строгу наредбу Брајићима „нека се тога посла окане, док се какав начин учини те се и умире међу собом“, јер ако Брајићи убију кога Подгоранина и они ће сигурно некога од њих, „те онда биће и грђе зло међу њима“ — каже Пери на крају свога писма. Брајићи, доиста, нијесу мировали, јер се Пери поново жали Решетару на њих 30 децембра (11 јануара 1852 по новом кал.). Намјерно детаљно износим и овај Перов извјештај, јер се и из њега види какви су били скоро свакодневни погранични догађаји на црногорским границама не само задњих мјесеци 1851 године, већ скоро за неколика вијека тешке борбе Црногораца за очување својих голих живота и своје слободе. Алекса Ников и Павић Андријин Дабчевићи, из Брајића, покупили су чету својих сељана и прешли тих дана на црногорску територију (у Заулице), те су хтјели да убију једнога правога Вујачића, који ту станује са стоком. Но Вујачићи их благовремено опазе, те се Брајићи „врате натраг из границе црногорске с бојем из пушака, а Вујачићи су за њима бојем ходили докле су се сами раздвојили“. Пери моли Решетара да строго запријети Брајићима „да се они окане тога хрђавога посла и да не нападају на праве људе, јербо... та ће ствар донијети међу оне два пограничне племена велику смутњу, а Вама и мени главоболу.“ —

На крају 1851 године (19/31 децембра) Решетар пише о два неријешена погранична питања и моли Пера Томова за дјејство

¹⁾ Презиме му нијесам могао прочитати.

да се она што прије ријеше. Једно питање односи се на оштету коју су Мирчани (Мирац је село у Његушима) учинили аустријским поданицима из Побора у некој шуми („гају“). За процјену ове штете била је образована заједничка аустријско-црногорска комисија, па црногорски делегати нијесу признали да је поменута шума у аустријској граници, већ да је то црногорска територија, те Мирчани неће да накнаде штету Поборима, ма да је она „била смотрена и стимана 106 фиорина у оном гају“. Решетар се чуди како су црногорски делегати могли тако закључити, па моли да се изда наређење о исплати процијењене штете Поборима. Друго спорно погранично питање било је везано за неке кућице (појате), које су били подигли на аустријској територији Јоко Перов Кашћелан, Станко Вуков Вујошевић, Вуко Чавор и Крсто Радов Кашћелан, из Његуша, па нијесу биле порушене, ма да је Решетар то тражио још 28 августа. Сада Решетар поново моли да се оне поруше, јер је и Перу Томову познато да конвенција о разграничењу између Аустрије и Црне Горе из 1841 године овлашћује окружног поглавара у Котору да може „дигнути све оне појате саграђене од Црногораца с ове стране од линије граничке“. Да не би по томе овлашћењу из 1841 године сам поступио, Решетар моли Пера за обавјештење што ће и када урадити са поменутиим појатама, па му шаље и извод из записника о разграничењу од 1841 године.

Црногорски поданици долазили су у Котор и Боку Которску некад слободно и без икаквих формалности, а некада нијесу помагале никакве препоруке, па ни званично издати пасоши. Све је зависило од тога какав је био политички „курс“ црногорских сусједа у датом моменту. Било је чак и таквих случајева да млетачке или касније аустријске власти и измисле какву „заразну“ болест у Црној Гори, само да тада не дозволе мијешање Црногораца са аустријским поданицима.¹⁾ Један погранични неспоразум због доласка Црногораца у Котор без уредних пасоша био је и крајем 1851 године, јер Решетар јавља 22 децембра (3 јануара) 1852 Перу Томову како је сазнао да је у првој половини децембра жандармерија („ћендармерија“) ухапсила неке Црногорце који нијесу имали пасоше за долазак у Котор, као и двојицу који су се оружјем противили жандармерији и двојицу који су ухваћени у крађи у Тивту. Решетар се у писму оправдава да он са тим хапшењима нема никакве везе, пошто је жандармерија самостална и он њој није надлежан, па овако наставља своје писмо: „Не би хотио да се сујма да ја морам нове мјере од жесточине поставити и да ова арешта учињена од ендармерије била су од мене заповиђена. Ендармерија, како је Вам познато, поступа по начелима од наука и области (власти — Р. Д.) њојзи дане од Њ. В. Цесара од Аустрије, нити ја могу у чем помоћи такиј наук“. Но да и убу-

¹⁾ Упор. „Записи“ XXV, 85—87 и 144—146.

дуће не би жандарми затварали Црногорце који дођу на которски пазар без пасоша, Решетар предлаже да Сенат свакога снабдијева бар „једном картом путовања“, а они којима је село далеко од мјеста у коме могу добити такву „карту“ да се и без „карте“, приликом доласка у Котор, пријаве „наручитељу од пазара“ или чак и самом Решетару, па ће он издати потребне дозволе за одобрење њиховог боравка у Котору. За краће боравке Црногораца на аустриској територији моћи ће и старјешина („капо“) појединих села давати привремена одобрења, како Црногорци не би имали неприлике кад их „сусрету ендарми“. Решетар је овом приликом био изузетно „расположен“ према Црногорцима, а на то су га, мислим, нагнали строги поступци аустриских жандарма са Црногорцима, па се бојао њихове освете, јер у продужењу моли Пера да објасни Црногорцима „да протива њих од стране политическе австријске власти није била издана ниједна нова мјера од жесточине“ и предлаже да Перо пошље у Котор „једнога чојека разумнога“ и од Перовог повјерења, са којим би Решетар уредио питање издавања пасоша за Црногорце. „Моја жеља јест да се нимало не зачерује долазку Црногораца и њивој трговини у Окружију“ — каже Решетар, — већ треба онемогућити долазак у Боку само „од зломислећих“, а таквих има у сваком мјесту и они желе да поремете погранични мир. Као примјер таквих нерета Решетар износи случај од 19/31 децембра, кога је дана била борба неких Црногораца са аустриским жандармима, који су, вјероватно, хтјели да ослободе затворене Црногорце о којима је ријеч у почетку овога Решетаровог писма. Да се такве пограничне борбе не би понављале, Решетар моли за наређење Црногорцима „да буде поштована земља австријска“, а он ће настојати „да од сада у напреда ендармерија не поступајује с великом жесточином против Црногораца“, па је увјерен да ће њиховим заједничким настојањем бити „садржано најбоље одношеније међу Црногорцом и прибиваоца земље австријске“.

Решетару се журило решење питања о издавању пасоша Црногорцима, па 5/17 јануара (1852) ургира за одговор на горње своје писмо. Перо је 19 (31) јануара послао Решетару одговор и одмах у почетку писма наглашава да доиста аустриски жандарми поступају са Црногорцима који долазе у Боку „не само престрого, него и одвећ жестоко и немилостиво, а особито сад у новије вријеме“. Пошто је то све и Решетару познато, Перо не жели да му наводи примјере, „али опет не могу да не напоменем да такови зли поступци, који вређају да не рекнем што друго а оно барем личност, нијесу средства којима се погранично добро сношеније утврђује, него се напротив тога већма руши“. Но иако су Црногорци таквим поступцима увријеђени, Перо им је ипак издао наредбу да се не смију светити, „већ да почитују земљу аустријску и законе аустријске“. Пошто је његова жеља да се одржавају

мирни односи на граници, одредио је његушког војводу Ива Радоњића да са Решетаром уреди питање о издавању пасоша Црногорцима који долазе послом у Котор и Боку.

Изгледа да је аустриска жандармерија ових дана доиста била сувише „ревносна“, јер док се овако жале на њу црногорски поданици, истовремено су аустриски поданици из Брајића водили оружану борбу са њима. То је било ноћу између 25 и 26 децембра (6 и 7 јануара 1852), када се неколико чланова братства Клач¹⁾ оружјем одупрло аустриској жандармерији и једнога од њих убили, па сви пребјегли у Црну Гору. Решетар је, наравно, одмах молио да му се сви бјегунци предаду, а ако то није могуће, тражи да се бар протјерају из Црне Горе, јер вјерује да се у Црној Гори неће „трпјети да такиј погубниј људи и кои се од нас траже мислу да без страха и педепсе (казне — Р. Д.) могу лутати од ове до оне државе и побјести када је њим на вољу“ — каже у писму од 2/14 јануара 1852 године.

(Свршиће се)

Ристо Ј. Драгићевић

---

¹⁾ Ђуро Вучетин, Божо Ивов, Илија и Марко Митров, Иво и Андрија Вуксанов, Стане, супруга Јовова, и Гордана, супруга Вука Клача.